

دکتر عباس حری *

بررسی وضعیت مبادله منابع اطلاعاتی میان کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی کشور

تعدد و تنوع مدارک و منابع اطلاعاتی و تقسیم وظایف سازمانی میان کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی ایجاب می‌کند که هر واحد اطلاع‌رسانی چارچوب مشخص و محدودی را برای کار خود بگزیند و نیازهای فراتر از آن چارچوب را از طریق همکاری، داد و ستد، و مبادله با سایر واحدهای اطلاع‌رسانی تامین کند. در ایران، ضرورت همکاری میان کتابخانه‌ها پیوسته منتظر کتابداران و اطلاع‌رسانان بوده و برای ایجاد رابطه همکاری نیز تلاشهایی صورت گرفته است، اما هرگز به گونه‌ای فعال و جدی مطرح نبوده است. در بررسی حاضر با استفاده از پرونده‌های امانت بیسن کتابخانه‌ای موجود در مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایمران که پیوسته مسئول و میانجی همکاری میان کتابخانه‌ها بوده است در مورد چگونگی این روابط مطالعه شده و نتایج آن با توجه به سازمانهای مشارکت‌کننده، نوع و تعداد درخواست، تاریخ درخواستها و منابع مورد درخواست، و گرایش موضوعی درخواستها منعکس گردیده است.

---

* عضو هیات علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران.

ساختار سازمانی و روابط مدیریتی مراکز مختلف در جوامع امروز به گونه‌ای است که کمتر واحدی می‌تواند در انزوای سازمانی خود فعالیت موثر و مفید داشته باشد. مراکز مختلف پیوسته به دستاوردهای یکدیگر نیازمندند و امکان تامین نیازهای علمی، فرهنگی، اجتماعی، و مانند آن از طریق سازمانی واحد میسر نیست. به عبارت دیگر، منطق اجتماعی امروز اجازه نمی‌دهد که واحدهای یک جامعه در جهت خودبسندگی سازمانی خویش تلاش کند، بلکه کوشش عمدتاً متوجه ایجاد ارتباط موثر با سازمانهای مشابه دیگر و یامراکزی است که قادرند بخشی از نیازهای مورد نظر آن واحد را برآورند. در واقع فلسفه وجودی حیات اجتماعی ناظر بر چنین داد و ستد و پیوند تنگاتنگ میان واحدهاست که بخشی از مسئولیت کلی جامعه را تقبل کرده‌اند.

کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی به عنوان نوعی نهاد اجتماعی از این قاعده مستثنی نیستند.^۱ این نهادها نه تنها ناگزیرند به دلیل گستردگی کار خود با سایر واحدهای اجتماعی، اعم از فرهنگی، اقتصادی، آموزشی، و مانند آن رابطه‌ای مستمر و جدی داشته باشند، بلکه می‌بایست با سایر واحدهای هم‌وظیفه و هم‌نسخ خود نیز داد و ستدی فعالانه برقرار کنند.^۲ ارتباط نوع اخیر، خصوصاً با توجه به دستاوردهای نوین تکنولوژی اطلاعات بسیار جدیتر است. عرصه آموزشی اطلاع رسانی حاکی از تقسیم نانوشته وظایف گردآوری، سازماندهی، و اشاعه اطلاعات در حوزه‌های مختلف موضوعی و تقسیمات بسیار جزئی تخصصی موضوعی است. حضور صدها بانک و

و پایگاه اطلاعاتی در زمینه‌های مختلف نشان می‌دهد که کسب سامان دهی و ارائه خدمات اطلاع رسانی میان واحدهای مختلف ، چه در مقیاس ملی و چه بین المللی ، میان مراکز ، واحدها و بخش های مختلف اجتماعی تقسیم شده است .

گسترش و تنوع مدارک و منابع اطلاعاتی امروزه به گونه‌ای است که هیچ کتابخانه و مرکز اطلاع رسانی واحدی عملاً قادر به گردآوری و سازماندهی کلیه مواد و متون مورد نیاز خود نیست، بلکه باید چارچوب مشخص و محدودی را برای کار خود برگزیند و نیازهای فراتر از آن چارچوب را از طریق همکاری ، داد و ستد، و مبادله با سایر مراکز اطلاع رسانی تامین کند. گویی عرصه عمومی اطلاع رسانی در سطح جهانی ، کلیتی تلقی شده است که اجزاء آن را مراکز، بانکها و پایگاههایی اطلاعاتی تشکیل می‌دهند. این اجزاء نه تنها هدف مبادله اطلاعات با یکدیگر را دنبال می‌کنند، بلکه چشم انداز گسترده‌تری را نیز مدنظر دارند که آن تامین اطلاعات در مقیاس کلان برای استفاده کنندگان بالقوه آن در سراسر دنیا است .

اما چنین نگرشی نسبت به مساله اطلاع رسانی، زمانی به اجرا و تحقق نزدیک می‌شود که امرداد و ستدو همکاری میان مراکز مختلف اطلاع رسانی در مقیاس محلی و ملی تجربه شده باشد. جوامعی که در عرصه اطلاع رسانی جهانی فعالند، عمدتاً در مقیاس محلی و ملی نیز از لحاظ دادن و ستاندن اطلاعات نقشی فعال دارند. البته این امر بدیعی نیست ، زیرا هرگاه مراکز اطلاع رسانی امر همکاری و مبادله را جزئی از فعالیتهای اصلی خود بدانند ،

داد و ستد اطلاعاتی آنان فارغ از مرزبندی های سیاسی جریان خواهد یافت .

در ایران ، ضرورت همکاری میان کتابخانه‌های کشور از دیرباز مدنظر دست اندرکاران این عرصه بوده و برای ایجاد رابطه همکاری میان کتابخانه‌ها و واحدهای اطلاع رسانی تلاشهایی صورت گرفته است نخستین نهادی که امر همکاری اطلاعاتی را به عنوان حرکتی ضروری برای دسترس پذیری اطلاعات جدی گرفت مرکز اسناد و مدارک علمی ایران بود. این مرکز جمعی از کتابداران کشور را برای برنامه ریزی این همکاری گردهم آورد و این جمع در ۲۵ آذر ۱۳۴۸ طرح امانت بین کتابخانه‌ای در ایران را پیشنهاد کرد. این طرح به طور آزمایشی در همان سال در مرکز مدارک اجرا شد. در سال ۱۳۵۲ ، تعداد کتابخانه‌هایی که به طرح امانت بین کتابخانه‌ای در ایران پیوستند به ۴۷ مورد می رسید و در سال ۱۳۶۲ ، یعنی ده سال بعد، این رقم از ۷۹ کتابخانه و مرکز درگذشت و در سال ۱۳۶۷ این رقم به ۱۴۱ کتابخانه افزایش یافت . در حال حاضر، اندکی بیش از ۱۹۰ کتابخانه (دانشگاهی تخصصی ، مراکز دولتی ، نهادها) عضو این طرح هستند. مرکز اصلی اجرای طرح ، همچون گذشته ، مرکز اطلاعات و مدارک علمی (مرکز اسناد و مدارک علمی سابق) است .

پیشینه پژوهش

بررسیهای جدی که در زمینه همکاری و امانت میان کتابخانه‌ها در کشور صورت گرفته عمدتاً متعلق به حوزه پایان نامه‌ها

دانشگاهی است ، که از آن میان می‌توان به ترتیب تقدم تاریخی به موارد زیر اشاره داشت :

درسال ۱۳۵۶ پژوهشی در باره وضعیت امانت بیست و نه کتابخانه‌ای در ایران صورت گرفته^۳ که حاکی از گسستگی تبادل میان کتابخانه‌ها و بی‌توجهی و بی‌اعتنایی به این مهم بوده‌است. از آن زمان تا سال ۱۳۶۳ تحقیقی در این زمینه انجام نشده است. در این تاریخ تحقیقی در زمینه همکاری میان کتابخانه‌ها از لحاظ انتخاب مجلات صورت گرفته^۴ و به این نتیجه دست یافته‌است که به نظر کتابداران مشارکت و همکاری کتابخانه‌ها در انتخاب و تهیه نشریات ادواری - سبب کاهش در هزینه ، دسترسی جامع به منابع ، و صرفه جویی در فضا و وقت خواهد شد. علی‌رغم نظر مثبت کتابداران متخصص درباره امر مبادله ، این جریان در عمل بسیار ضعیف دیده شده است .

نزدیک چهار سال بعد ، یعنی درسال ۱۳۶۷ ، تحقیق دیگری به بررسی نظرات مسئولان کتابخانه‌های حوزه پزشکی در زمینه همکاری بین کتابخانه‌های پرداخته^۵ و به نتایجی کم و بیش مشابه نتایج تحقیق پیشین رسیده است . از لحاظ استفاده از برخی امکانات فنی نیز درسال ۱۳۷۲ تحقیقی صورت گرفته^۶ و به این نتیجه دست یافته‌است که داشتن دستگاه فاکس و مهارت استفاده از آن در کتابخانه نقشی مثبت در اشتراک منابع و مبادله اطلاعات داشته و نظر کتابداران نیز موید این مطلب بوده است .

درسال ۱۳۷۴ دو پژوهش در دو دانشگاه صورت گرفته که دو جامعه متفاوت را دربرمی‌گیرد. پژوهش نخست متعلق به دانشگاه

تهران بوده^۷ و به بررسی وضعیت مبادله در کتابخانه‌های دانشگاهی مستقر در تهران پرداخته است: نتیجه کلی این تحقیق حاکی از آن است که نظام تعریف شده و قابل اعتنایی برای مبادله اطلاعات میان کتابخانه‌های دانشگاهی وجود ندارد. دومین پژوهش که در زمستان ۱۳۷۴ صورت گرفته^۸ متعلق به دانشگاه آزاد است که کلیه کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی کشور را دربرمی‌گیرد. نتایج تحقیق اخیر نشان می‌دهد که تنها ۲۸ درصد کتابخانه‌های مورد بررسی به طور جدی با یکدیگر همکاری و مبادله اطلاعات دارند.

تحقیقی که در ناحیه هوستون امریکا در سال ۱۹۹۲ صورت گرفته^۹ بیشتر ناظر بر نقش فهرستگان تهیه شده بر روی سی دی رام در شیوه عملکرد همکاری بین کتابخانه‌های است. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که حضور این گونه سی دی رام نقش چندانی در وضعیت اشتراک منابع و مبادله مواد و منابع در میان کتابخانه‌ها نداشته است. البته پژوهشگران تحقیق مورد اشاره یکی از دلایل محتمل به دست آمدن این نتیجه را محدود بودن تعاریف خود از اشتراک منابع دانسته‌اند.

تحقیق دیگری نیز در سال ۱۹۹۳ به مطالعه تأثیر سی دی رام بر امانت بین کتابخانه‌های در عربستان سعودی پرداخته است.^{۱۰} در این تحقیق مجموعه درخواستهای امانت بین کتابخانه‌های در دوره‌های سه ساله مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته و این نتیجه به دست آمده است که آگاهی از موجودی کتابخانه‌ها در افزایش مبادله مواد و منابع نقش مهمی دارد و در این میان حضور سی دی رام این آگاهی را سبب شده و در نتیجه میزان مبادله و امانت بین کتابخانه‌های افزایش یافته

است .

هدف بررسی

در بررسی حاضر، هدف اصلی کشف چگونگی روابط و مبادلات بین کتابخانه‌ای در ایران بر مبنای پرونده‌های موجود در واحد امانت بین کتابخانه‌ای مستقر در مرکز اطلاعات و مدارک علمی بوده است. این روابط ممکن است با نام‌های گوناگونی چون امانت بین کتابخانه‌ای اشتراک منابع و امثال آن نیز خوانده شود. از جمله اهداف فرعی این بررسی شناسایی نوع متون و منابع و گرایش‌های موضوعی ایـــــــ مبادلات و تشخیص نقاط تراکم در دادن یا ستاندن منابع اطلاعاتی در کشور است .

با توجه به اینکه سوابق موجود در مرکز اطلاعات و مدارک علمی تنها پیشینه رسمی همکاری و مبادله کتابخانه هاست. نتایج بررسی حاضر می‌تواند برای سپاسگذاری در امر روابط میان کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی و نیز کشف نیازهای اطلاعاتی واحدها و نهادها به منظور برنامه‌ریزی پاسخگویی مناسب به نیازهای اطلاعاتی آنها مفید واقع شود.

روش کار

طبق پرونده‌های موجود در مرکز اطلاعات و مدارک علمی^{۱۱}، تا سال ۱۳۷۴ تعداد ۱۹۳ عضو رسمی سازمانی در طرح امانت بین کتابخانه‌ای مشارکت دارند و اشخاص حقیقی نیز می‌توانند رأساً از

نظام همکاری موجود بهره‌مند شوند. با مراجعه مستقیم به سوابق مرتبط موجود در مرکز اطلاعات و مدارک علمی و شناسایی تعداد آنها، ۱۱۵ پرونده از ۱۹۳ پرونده سازمانی موجود (یعنی ۶۰ درصد) به‌طور تصادفی انتخاب و به عنوان جامعه مورد بررسی لحاظ گردید. مرور در پرونده‌های انتخاب شده نشان داد که از میان ۱۱۵ پرونده انتخاب شده تعداد ۷۰ پرونده فاقد درخواست امانت بوده است. بنابراین، این تعداد از مجموعه انتخاب شده حذف گردید. به‌منظور پرهیز از پراکندگی سازمانها، دانشکده‌ها ذیل دانشگاه متبوع آنها قرارگرفت و نهایتاً ۳۸ سازمان به عنوان جامعه مورد بررسی پدید آمد، و بدین ترتیب کلیه تحلیلها بر مبنای همین تعداد نهایی شده انجام گرفت.

تحلیل یافته‌ها

داده‌های استخراج شده از پرونده‌ها بر مبنای چند محور عمده در جدولهای از قبل پیش بینی شده درج گردید. این محورها عبارت از نوع سازمانهای درخواست کننده، نوع مواد درخواستی، سازمانهای ارائه کننده خدمات، تعداد درخواستهای هر موسسه، تاریخ درخواستها، تاریخ منابع مورد درخواست، حوزه موضوعی مورد درخواست، و سرانجام تراکم کلی موضوعات مورد درخواست است.

جدول ۱ - فهرست سازمانهای درخواست کننده اطلاعات و پراکندگی نوع و تعداد درخواست آنها

ردیف	نام سازمان	نوع درخواست			امانت دهنده			اقدام نشده
		کتاب	مجله	میکروفرم	میکروسازمانها	BL	کل درخواست	
۱	انستیتو الکترونیک	-	۱	-	-	۱	-	
۲	انستیتو پاستور ایران	-	۱۲	-	-	۱۲	-	
۳	پژوهشکده صنعت نفت	-	۲۸	-	۹	۲۰	۶	
۴	جامعه ریخته‌گری ایران	-	۱۰	-	-	۱۰	۴۱۰	
۵	جهاد سازندگی آذربایجان شرقی	-	-	۱۰	-	۱۰	۱۰	
۶	دانشگاه آزاد اسلامی	-	۳۲	-	۲۱	۱	۳	
۷	دانشگاه اصفهان	-	۶	-	-	۶	۱	
۸	دانشگاه الزهرا	-	۲۶	-	۱۰	۱۴	۱	
۹	دانشگاه امام حسین	-	۷	-	-	۷	-	
۱۰	دانشگاه اهواز	۷	۸۰	-	۳	۵۸	۲۵	
۱۱	دانشگاه بوعلی سینا	-	۲۷	-	۲	۸	۵	
۱۲	دانشگاه تبریز	-	۳۸	-	۸	۲۰	۶	
۱۳	دانشگاه تربیت مدرس	-	۱۲۲	-	۱۸	۸۱	۱۵	
۱۴	دانشگاه تهران	-	۹۴	-	۱	۷۳	۵	
۱۵	دانشگاه علامه	-	۲۷	-	۱	۲۶	۱	
۱۶	دانشگاه علم و صنعت	-	۱۰۱	-	۱۵	۵۶	۱۴	
۱۷	سازمان مبارزه با سرطان	-	۱	-	-	۱	-	
۱۸	شرکت پلانکو	-	۴	-	-	۴	-	
۱۹	شرکت سینادارو	-	۱۰	-	-	۴	۱	
۲۰	صنایع خودکفایی سپاه	-	۱۱	-	-	۷	-	
	مدیریت تحقیقات و پژوهش							

دنباله جدول ۱ :

ردیف	نام سازمان	نوع درخواست			امانت دهنده			اقدام نشده
		کتاب	مجله	میکروفیلم	مرکز مدارک	سایر سازمانها	BL	
۲۱	صنایع خودکفایی سپاه پاسداران گروه شهیداربابی	-	۳	-	-	۴	-	۴
۲۲	صنایع هوایی صنایع دفاع (طرح قدس)	-	۳۵	۱	-	۴	۲۱	۲۴
۲۳	شرکت صنایع لاستیکی سپاه	۲	-	-	-	۲	-	۲
۲۴	شرکت صنعتی کیمیدارو	-	۲۵	-	۱	۶	۱۸	۲۵
۲۵	شرکت ملی گاز ایران	-	۱	-	-	-	۱	۱
۲۶	علوم پزشکی اهواز	-	۱۲۵	-	۸۱	۳۵	۹	۱۲۵
۲۷	علوم پزشکی تهران	-	۸	-	-	۱	۷	۸
۲۸	علوم پزشکی شیراز	-	۲	-	۱	۱	-	۲
۲۹	مجتمع سازندگی آموزشی آذربایجان (وزارت نیرو)	۱	۲	-	-	-	۲	۲
۳۰	مرکز تحقیقات دارویی	-	۴	-	-	-	۴	۴
۳۱	مرکز تحقیقات کشاورزی و پزشکی هسته‌ای	-	۲	-	۲	-	-	۲
۳۲	مرکز تحقیقات نیرو (متن)	-	۱۵	-	-	-	۱۵	۱۵
۳۳	مرکز تحقیقات و کاربرد مواد معدنی ایران	-	۲۲	-	۱۲	-	۱۰	۲۲
۳۴	مرکز تکنولوژی هسته‌ای اصفهان	-	۳	-	-	-	۳	۳
۳۵	مرکز پژوهش‌های مواد و انرژی	۱	۵۷	۱	۲۸	۱۱	۲۰	۵۹

دنباله جدول ۱ :

ردیف	نام سازمان	نوع درخواست					امانت دهنده			کل درخواست	اقدام نشده
		کتاب	مجله	میکروفلم	مرکز مدارک	سایر	BL	سایر	سایر		
۳۶	موسسه سرم سازی حصارک - (رازی)	-	۲۰	-	-	-	۷	۱۳	۲۰	۶	
۳۷	موسسه سرم سازی حصارک (رازی)	-	۲۰	-	-	-	۷	۱۳	۲۰	۶	
۳۸	موسسه تحقیقاتی و آموزشی وزارت دفاع	-	۲۱	-	-	۵	۹	۷	۲۱	-	
۳۹	موسسه سرم سازی حصارک (رازی)	-	۲۰	-	-	-	۷	۱۳	۲۰	۶	
۴۰	وزارت امور اقتصادی و دارایی	-	۱۹	-	-	-	-	۱۹	۱۹	۱	
	جمع	۱۱	۱۰۳۰	۲	۱۹۶	۲۶۰	۵۶۶	۱۰۳۲	۱۸۹		

سازمانهای درخواست کننده

همانگونه که از داده های بندرج در جدول ۱ برمی آید، تا سال ۱۳۷۳ تعداد ۱۰۳۲ درخواست از سوی سازمانهای مورد بررسی به مرکز اطلاعات و مدارک علمی رسیده که از این میان ۱۸۹ مورد اقدام نشده باقی مانده است . بیشترین درخواست متعلق به علوم پزشکی اهواز (با ۱۲۵ مورد) و کمترین درخواست (۱ مورد) متعلق به انستیتو - الکترونیک ، سازمان مبارزه با سرطان ، و شرکت ملی گاز ایسران

:

بوده است . از ۱۲۵ مورد درخواست دانشگاه علوم پزشکی اهواز ، ۷۶ مورد اقدام نشده باقی مانده است . دانشگاه تربیت مدرس با ۱۲۲ مورد ، پس از دانشگاه علوم پزشکی اهواز ، در مرتبه دوم قرار دارد . که از میان درخواستهای آن ۱۵ مورد بلاجواب مانده است .

از میان ۱۰۳۲ درخواست ، ۱۰۲۰ مورد ، یعنی بیش از ۹۸ درصد ، ناظر بر مجله بوده است . تنها ۱۱ مورد به کتاب و ۲ مورد به میکروفرم تعلق داشته است ، که ۲ درصد باقی مانده را به خود اختصاص می دهند . ۵۶۶ درخواست از کتابخانه بریتانیا ( ) صورت گرفته که ۵۵ درصد کل درخواستها را شامل می شود . ۱۹۶ مورد یعنی حدود ۱۹ درصد از طریق مجموعه خود مرکز اطلاعات و مدارک علمی تامین شده و بقیه (یعنی ۴۶۰ مورد) با استفاده از همکاری سایر کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی تامین گردیده است .

تاریخ نشر مجلات مورد درخواست

از آنجایی که نزدیک به ۹۸ درصد درخواستها مربوط به مقاله های مجلات لاتین بوده است (جدول ۱) ، در اینجا از میان منابع مختلف مورد درخواست تنها مجلات از لحاظ تاریخ نشر مورد بررسی قرار گرفته اند . چون پراکندگی تاریخها در مورد سازمانها یکسان نبوده است ، تاریخ نشر مجلات در پیوند با هر سازمان خاص مورد توجه قرار گرفته است .

جدول ۲ - پراکندگی درخواستها برحسب تاریخ نشر مجلات مورد

درخواست

ردیف	تاریخ نشر مجلات میلادی		نام سازمان								
	۳۰ قبل از آن	۳۰ بعد از آن	۹۱-۹۳	۸۱-۸۷	۷۱-۷۸	۶۱-۷۰	۵۱-۶۰	۴۱-۵۰	۳۱-۴۰		
۱	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	انستیتو الکترونیک	
۲	-	-	۱	۹	۲	-	-	-	-	انستیتو پاستور ایران	
۳	-	-	۱۶	۱۶	۶	۲	۱	۲	-	پژوهشکده صنعت نفت	
۴	-	-	-	-	۷	۲	-	۱	-	جامعه ریخته گران ایران	
۵	-	-	-	-	-	۵	۵	-	-	جهاد سازندگی	
۶	-	-	-	۱۷	۱۱	۱	۱	۱	۲	آذربایجان شرقی دانشگاه آزاد اسلامی	
۷	-	-	۱	۲	۱	۱	-	-	-	دانشگاه اصفهان	
۸	-	-	-	۳	۶	۱۲	۲	۲	-	دانشگاه الزهرا	
۹	-	-	۷	-	-	-	-	-	-	دانشگاه امام حسین	
۱۰	-	-	-	۲۶	۱۴	۹	۴	۴	۲	۳	دانشگاه اهواز
۱۱	-	-	-	-	۸	۹	۶	۱	۱	-	دانشگاه بوعلی سینا
۱۲	-	-	-	۱۲	۱۲	۴	۳	۴	۱	۱	دانشگاه تبریز
۱۳	-	-	۲۰	۴۶	۳۴	۱۰	۶	۲	۲	-	دانشگاه تربیت مدرس
۱۴	-	-	-	۳۵	۳۰	۱۱	۵	۷	۴	۳	دانشگاه تهران
۱۵	-	-	-	۲۳	۲	۲	-	-	-	-	دانشگاه علامه طباطبائی
۱۶	-	-	-	۲۷	۴۷	۲۵	۷	۹	۷	۴	دانشگاه علم و صنعت
۱۷	-	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	سازمان مبارزه با سرطان
۱۸	-	-	-	-	۳	-	-	۱	-	-	شرکت ایلانکو
۱۹	-	-	-	-	۴	۴	۲	-	-	-	شرکت سینادارو
۲۰	-	-	-	۲	۲	۱	۴	-	۲	-	صنایع خودکفایی سپاه مدیریت تحقیقات پژوهش

دنباله جدول ۲ :

تاریخ نشر مجلات (میلادی)	نام سازمان	۳۰ و قبل آن						
		۹۳ - ۹۱	۹۰ - ۸۱	۸۰ - ۷۱	۷۰ - ۶۱	۶۰ - ۵۱	۵۰ - ۴۱	۴۰ - ۳۱
۲۱	صنایع خودکفایی سپاه پاسداران گروه شهید اریایی	-	-	۱	۱	۱	-	-
۲۲	صنایع هوایی صنایع دفاع (طرح مقدس)	-	۲۱	۱۲	۲	-	-	-
۲۳	شرکت صنایع لاستیکی سپند	-	-	-	-	-	-	-
۲۴	شرکت صنعتی کیمیدارو	-	۳	۸	۴	۳	۱	۱
۲۵	شرکت ملی گاز ایران	-	-	۱	-	-	-	-
۲۶	علوم پزشکی اهواز	۲	۶۸	۱۵	۲۳	۴	۵	۳
۲۷	علوم پزشکی تهران	-	۵	۲	-	-	-	-
۲۸	علوم پزشکی شیراز	-	-	-	۱	-	-	۱
۲۹	مجتمع سازندگی و آموزش آذربایجان (وزارت نیرو)	-	-	۱	۲	-	-	-
۳۰	مرکز تحقیقات دارویی	-	۲	۱	-	-	-	-
۳۱	مرکز تحقیقات کشاورزی و پزشکی هسته‌ای	-	۱	-	۱	-	-	-
۳۲	مرکز تحقیقات نیرو (متن)	-	۲	۹	۳	۱	-	-
۳۳	مرکز تحقیقات و کاربردها مواد معدنی ایران	-	۲	۱۲	۲	۱	-	-

دنباله جدول ۲ :

ردیف	تاریخ نشر مجلات (میلادی)		نام سازمان						
	۱۹۳۰-۱۹۴۰	۱۹۴۰-۱۹۵۰	۱۹۵۰-۱۹۶۰	۱۹۶۰-۱۹۷۰	۱۹۷۰-۱۹۸۰	۱۹۸۰-۱۹۹۰	۱۹۹۰-۲۰۰۰	۲۰۰۰ و قبل از آن	
۳۴	-	-	۱	۱	۱	-	-	مرکز تکنولوژی هسته‌ای اصفهان	
۳۵	-	-	۱	۱	۱	-	-	مرکز پژوهش‌های مواد انرژی	
۳۶	-	۸	۲۵	۱۸	۳	۴	۱	موسسه تحقیقاتی و آموزشی وزارت دفاع	
۳۷	-	۱	۱	۶	۵	۱	۱	۲	موسسه سرم‌سازی حصارک (رازی)
۳۸	-	۷	۱	۴	۵	۲	۱	-	وزارت امور اقتصادی و دارایی
	-	-	۲	۲	۵	۴	۶	-	
	۳۰	۲۵۰	۲۷۹	۱۷۲	۷۳	۵۱	۳۷	۱۵	جمع

همان گونه که از داده های جدول ۲ برمی آید از میان ۱۰۲۰ -

درخواست مربوط به مجلات با توجه به ۱۳ مورد درخواست از مجلات فارسی ، ۱۰۰۷ مورد متعلق به مجلات لاتین بوده که از لحاظ تاریخی بیشترین تراکم (۲۸ درصد) مربوط به سالهای ۸۱ تا ۹۰ میلادی و کمترین آن (۱ درصد) مربوط به ۱۹۳۰ و پیش از آن بوده است . دهه ۷۱ - ۸۰ میلادی با ۲۸ درصد در مرتبه اول دهه ۶۱ - ۷۰ با ۱۷ درصد در مراتب دوم و سوم قرار دارند. بیشترین تعداد درخواست مربوط به دهه ۸۱ - ۹۰ (یعنی مرتبه نخست) متعلق به دانشگاه علوم پزشکی

اهواز (۶۸ مورد) سپس به ترتیب دانشگاه تربیت مدرس (۴۶ مورد) دانشگاه اهواز (۳۶ مورد) ، و دانشگاه تهران (۳۵ مورد) بوده است. بیشترین درخواست مربوط به جدیدترین تاریخ یعنی سالهای ۹۱-۹۳ میلادی مربوط به دانشگاه تربیت مدرس (با ۲۵ مورد درخواست) بوده است .

تاریخ درخواست

درخواستهای عنوان شده از سوی سازمانهای عضو در همکاری میان کتابخانه ها در سالهای مختلف متفاوت بوده و به ندرت از استمرار خاصی برخوردار بوده است . برخی سازمانها در دوره معینگی درخواست های خود را منعکس کرده اند و سپس اثری از تداوم آن به چشم نمی خورد.

جدول ۳ - پراکندگی درخواستهای امانت بین کتابخانه‌های برحسب تاریخ درخواست

سال درخواست (شمسی)	سازمان	۶۰ و قبل از آن	۶۵-۶۱	۷۰-۶۶	۷۳-۷۱
	انستیتو الکترونیک	-	-	۱	-
	انستیتو پاستور ایران	۱	۱۱	-	-
	پژوهشکده صنعت نفت	-	۱۲	۲۲	-
	جامعه ریخته‌گران ایران	۶	۴	-	-
	جهاد سازندگی آذربایجان شرقی	-	-	۱۰	-
	دانشگاه آزاد اسلامی	-	-	۲۲	-
	دانشگاه اصفهان	-	-	۴	۲
	دانشگاه الزهرا	۱۱	۱۲	۳	-
	دانشگاه اهواز	-	۲۶	۵۴	-
	دانشگاه بوعلی سینا	-	۲۶	۱	→
	دانشگاه تبریز	-	۷	۳۱	→
	دانشگاه تربیت مدرس	-	-	۱۳	۱۰۹
	دانشگاه تهران	-	۱۱	۷۸	۵
	دانشگاه علامه طباطبایی	-	-	۲۷	-
	دانشگاه علم و صنعت	-	-	۱۰۱	-
	سازمان مبارزه با سرطان	-	۱	-	-
	شرکت ایلانکو	-	۴	-	-
	شرکت سینادارو	-	-	۱۰	-
	صنایع خودکفایی سپاه مدیریت تحقیقات و پژوهش	-	۴	۷	-
	صنایع خودکفایی سپاه پاسداران گروه شهیداربابی	-	-	۳	-

دنباله جدول ۳

۷۳-۷۱	۷۰-۶۶	۶۵-۶۱	۶۰ و قبل از آن	سال درخواست (شمسی) سازمان
-	۳۶	-	-	صنایع هوایی صنایع دفاع (طرح مقدس)
-	۱	-	-	شرکت صنایع لاستیکی سپند
-	۲۵	-	-	شرکت صنعتی کیمیدارو
-	-	-	۱	شرکت ملی گاز ایران
-	۱۲۵	-	-	علوم پزشکی اهواز
-	۷	۱	-	علوم پزشکی تهران
-	۱	۱	-	علوم پزشکی شیراز
-	-	-	-	مجتمع سازندگی و آموزش آذربایجان - (وزارت نیرو)
-	۳	-	-	
-	۱۲	۹	۱	مرکز تحقیقات و کاربرد مواد معدنی ایران
-	۳	-	-	مرکز تکنولوژی هسته‌ای اصفهان
-	۲۴	۲۸	۷	مرکز پژوهش‌های مواد و انرژی
۱	۲۰	-	-	موسسه تحقیقاتی و آموزشی وزارت دفاع
۲	۶	۱۲	-	موسسه سرم سازی حصار (رازی)
-	-	۱۹	-	وزارت امور اقتصادی و دارایی
۷	-	-	-	دانشگاه امام حسین
-	۴	-	-	مرکز تحقیقات دارویی
-	۲	-	-	مرکز تحقیقات کشتا و رزی و پزشکی هسته‌ای
-	-	۱۵	-	مرکز تحقیقات نیرو (متن)
۱۲۶	۶۶۶	۲۱۳	۲۷	جمع

همان گونه که از جدول ۳ برمی آید از میان ۱۰۳۲ درخواست سازمانهای مختلف، بیشترین تعداد (۶۵ درصد) متعلق به سالهای ۱۳۶۶ تا ۱۳۷۰ بوده است و توزیع مراتب بعدی به ترتیب مربوط به سالهای ۱۳۶۱ - ۱۳۶۵ (۲۱ درصد)، ۱۳۷۱ - ۱۳۷۳ (۱۲ درصد)، و ۱۳۶۰ و پیش از آن (۲ درصد) بوده است. تا سال ۱۳۶۰ تنها سه سازمان با یک درخواست و سه سازمان با بیش از ۵ درخواست می توان یافت و ۳۲ سازمان باقی مانده هیچ گونه درخواستی را عنوان نکرده اند بیشترین درخواست مربوط به این دوره متعلق به دانشگاه الزهراء (با ۱۱ درخواست) بوده است. در سالهای ۶۱ - ۶۵ تعداد سازمانهای درخواست کننده به ۱۸ سازمان افزایش یافته و در فاصله سالهای ۶۶ - ۷۰ به اوج خود رسیده و ۳۰ سازمان را در بر گرفته است. در ۶۶ سالهای اخیر الذکر بیشترین درخواست (۱۲۵ مورد) از آن دانشگاه علوم پزشکی اهواز، و سپس دانشگاه علم و صنعت (با ۱۰۱ درخواست) بوده است.

موضوع های مورد درخواست

درخواستهای عنوان شده در رشته ها و مباحث گوناگون پراکنده بوده است. اما برای سهولت بررسی، گروههای ششگانه موضوعی موردتأیید شورای پژوهشهای علمی کشور (یعنی پزشکی، فنی و مهندسی، کشاورزی، علوم انسانی و اجتماعی، علوم پایه، و هنر) ملاک دسته بندی درخواستها قرار گرفته است تا گرایش موضوعی سازمانهای درخواست کننده روشن شود.

جدول ۴ - پراکندگی موضوعی درخواستها بر حسب سازمانهای
درخواست کننده

موضوع	سازمان	پزشکی	فنی و مهندسی	کشاورزی	علوم انسانی و اجتماعی	علوم پایه	هنر
انستیتو پاستور ایران	۱۲	-	-	-	-	-	-
پژوهشکده صنعت نفت	۶	۱۸	۱	-	-	۲۵	-
جامعه ریخته گران ایران	۲	۱	-	-	-	-	-
جهاد سازندگی آذربایجان شرقی	-	۱۵	-	-	-	-	-
دانشگاه اصفهان	-	۱	-	-	-	۵	-
دانشگاه الزهرا	-	۲	-	-	-	۱۷	-
دانشگاه اهواز	۴۲	-	۷	-	۴۶	۳۵	-
دانشگاه بوعلی سینا	۲	۲	۱	۱	۱	۲۳	-
دانشگاه تبریز	۴	۱۱	۱	۱	۱	۲۵	-
دانشگاه تربیت مدرس	۲۴	۷	۵	۵	۳۱	۴۸	۱
دانشگاه تهران	۳	۲	۱۱	۱۱	-	۴۹	-
دانشگاه علامه	۱	۱	-	-	۲۸	-	-
دانشگاه علم و صنعت	-	۸۵	-	-	-	۵	-
سازمان مبارزه با سرطان	۱	-	-	-	-	-	-
شرکت ایلانکو	-	۴	-	-	-	-	-
شرکت سینا دارو	۹	-	-	-	-	-	-
صنایع خودکفایی سپاه مدیریت تحقیقات و پژوهش	-	-	-	-	-	۸	-
صنایع خودکفایی سپاه پاسداران	۱	-	-	-	-	۳	-
گروه شهید اربابی	-	-	-	-	-	-	-
صنایع هوایی صنایع دفاع (طرح مقدس)	-	۶	۲	۲	-	۹	-

دنباله جدول ۴

هنر	علوم پایه	علوم اجتماعی و انسانی	کشاورزی	فنی و مهندسی	پزشکی	موضوع
						سازمان
-	-	-	-	۲	-	شرکت صنایع لاستیکی سهند
-	۱۶	-	-	-	۷	شرکت صنعتی کیمیدارو
-	-	-	-	۱	-	شرکت ملی گاز ایران
-	۴	-	-	-	۷۸	علوم پزشکی اهواز
-	-	-	-	۱	۷	علوم پزشکی تهران
-	۱	-	-	-	۱	علوم پزشکی شیراز
-	۴	-	-	-	-	مجتمع سازندگی و آموزشی آذربایجان - (وزارت نیرو)
-	۶	-	-	۱۱	-	مرکز تحقیقات و کاربردمواد معدنی ایران
-	۲	-	-	-	-	مرکز تکنولوژی هسته‌ای اصفهان
-	۲۵	-	۱	۲۵	۶	مرکز پژوهشهای مواد و انرژی
-	۶	۵	۴	۱	۱	موسسه تحقیقاتی و آموزشی وزارت دفاع
-	۶	-	-	-	۱۳	موسسه سرم‌سازی حصارک (رازی)
-	-	۱۹	-	-	-	وزارت امور اقتصادی و دارایی
-	۱۹	۶	-	۳	۴	دانشگاه آزاد اسلامی
-	۶	۱	-	-	-	دانشگاه امام حسین
-	-	۱	-	-	۴	مرکز تحقیقات دارویی
۲	-	-	-	-	-	مرکز تحقیقات کشاورزی و پزشکی هسته‌ای
-	-	۱	-	۱۵	-	مرکز تحقیقات نیرو (متن)
۱	۲۵۰	۱۹۳	۳۳	۲۲۶	۲۲۹	جمع

همان گونه که از جدول ۴ برمی آید در گروه پزشکی تعداد ۱۹ سازمان دارای ۲۲۹ درخواست ، ۲۱ سازمان فنی و مهندسی دارای ۲۲۶ درخواست بوده اند و سپس در گروه کشاورزی ۹ سازمان ۳۳ درخواست، در علوم انسانی و اجتماعی ۱۱ سازمان ۱۹۳ درخواست ، و در علوم پایه ۲۴ سازمان ۳۵۰ درخواست داشته اند . به عبارت دیگر ، نسبت درخواستها به سازمانها در گروههای ششگانه موضوعی به ترتیب عبارت بوده اند از :

- علوم انسانی	به ازاء هر سازمان ۱۷/۵ درخواست
- علوم پایه	به ازاء هر سازمان ۱۵ درخواست
- علوم پزشکی	به ازاء هر سازمان ۱۲ درخواست
- فنی و مهندسی	به ازاء هر سازمان ۱۰/۸ درخواست
- کشاورزی	به ازاء هر سازمان ۳/۶ درخواست
- هنر	به ازاء هر سازمان ۱ درخواست

بیشترین تعداد درخواست در حوزه پزشکی از آن دانشگاه علوم پزشکی اهواز، در حوزه فنی و مهندسی و علوم انسانی و اجتماعی متعلق به دانشگاه شهید چمران اهواز، و در گروه کشاورزی و علوم پایه متعلق به دانشگاه تربیت مدرس بوده است .

تاریخ درخواستهای موضوعی

تمرکز موضوعی درخواستهایی که در سالهای مختلف عنوان شده است حاکی از توجه حوزه های مختلف موضوعی به اطلاعات در سالهای گوناگون است . به همین دلیل کشف رابطه میان هر حوزه موضوعی و

تراکم درخواستها برحسب تاریخ خالی از فایده نخواهد بود.
جدول ۵ - تراکم درخواستهای موضوعی در سالهای مختلف

سال درخواست شمسی	موضوع	۶۰ و قبل از آن	۶۱ - ۶۵	۶۶ - ۷۰	۷۱ - ۷۳
پزشکی		۱	۲۹	۱۳۱	۲۰
فنی و مهندسی		۱	۴۳	۹۰	۷
کشاورزی		-	۳	۲۴	۸
علوم اجتماعی و انسانی		-	۲۹	۳۷	۳۱
علوم پایه		۱۳	۹۰	۱۸۰	۵۰
هنر		-	-	-	۱

همان گونه که از داده های جدول ۵ برمی آید بیشترین تراکم درخواستها مربوط به سالهای ۱۳۶۶ تا ۱۳۷۰ بوده است . در همین دوره پنجساله ترتیب توزیع درخواستها در مرتبه نخست از آن علوم پایه (۱۸۰ مورد) و سپس علوم پزشکی (۱۳۱ مورد) ، فنی و مهندسی (۹۰ مورد) ، علوم اجتماعی و انسانی (۳۷ مورد) ، و کشاورزی (۲۴ مورد) بوده است . ترتیب درخواستهای جدیدتر، یعنی در فاصله سالهای ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۳ - در قیاس با دوره قبلی اندک تفاوت داشته و به قرار زیر بوده است : علوم پایه ، علوم انسانی و اجتماعی، علوم پزشکی کشاورزی ، فنی و مهندسی و هنر .

تحلیل نهایی و نتیجه‌گیری

درخواستهای عنوان شده در جامعه مورد بررسی تقریباً همگی ناظر بر مقالات مجله‌های فرنگی بوده و بخش عمده آنها از طریق ارتباط با کتابخانه بریتانیا تامین گردیده است. این امر ممکن است به دلیل آسان‌یاب بودن اطلاعات از طریق آن کتابخانه در قیاس با کتابخانه‌های داخل کشور بوده باشد. از مقایسه داده‌های جداول ۱ و ۲ چنین برمی‌آید که تاریخ درخواستها و تاریخ مقالات — مورد درخواست فاصله چندانی نداشته‌اند و گرایش درخواست کنندگان به طور عمده به اطلاعات روزآمده است. درخواستهای عنوان شده بیشتر گرایش به سمت علوم پایه دارد. ولی با توجه به تعداد سازمانهای درخواست کننده بیشترین نسبت متعلق به حوزه علوم انسانی و اجتماعی بوده است و تراکم کلی درخواستها عمدتاً در سالهای ۱۳۶۶ تا ۱۳۷۰ پدید آمده است.

با کمی تأمل در مجموع یافته‌ها می‌توان دریافت که حجم امانت بین کتابخانه‌های چندان زیاد نیست و در مجموع ۲۷ درخواست به ازای ۵۹ سازمان و ۷۴ درخواست به ازاء هر سال در طول ۱۴ سال (۱۳۶۰ تا ۱۳۷۳) بوده است، به عبارت دیگر هر سازمان سالانه به‌طور متوسط ۱/۹ درخواست عنوان کرده است. این یافته‌ها نشانه آن است که امر همکاری بین کتابخانه‌های و داد و ستد اطلاعات میان مراکز مختلف چندان جدی گرفته نمی‌شود، پامسیرهای دیگری به جز مرکز اطلاعات و مدارک علمی را طی می‌کند. به بیان دیگر، شاید امکانات جدید و تکنولوژیهای نوین نگرش به امر همکاری و مبادله

میان واحدهای اطلاع رسانی رادگرگون کرده باشد. خصوصاً در سالهای ۷۱ تا ۷۳ که میزان درخواستها کاهش یافته ، حضور امکانات ارتباط دوربرد در برخی واحدهای نیازمند اطلاعات ممکن است یکی از دلایل عمده باشد.

عامل دیگری که نمی توان نادیده گرفت بی میلی برخی مدیریتی های سازمانی در مراوده با سایر مراکز است ، بویژه اگر قرار باشد آن سازمانها بیشتر دهنده اطلاعات باشند ستاننده آن. بدیهی است این امر سبب می شود که کارکنان آن سازمانها بخشی از اوقات کاری خود را صرف خدمات اضافی کنند و وقت و نیروی خود را به فعالیتی اختصاص دهند که نه در برنامه شغلی آنان پیش بینی گردیده و نه برای آن اعتباری در نظر گرفته شده است .

پیشنهادها

برای فعال شدن امر مبادله اطلاعات و امانت بین کتابخانه‌های در کشور می‌توان مواردی را مدنظر داشت :

۱ - نظام ملی اطلاع رسانی به عنوان نظامی مسئول در امر داد و ستد اطلاعات در مقیاس محلی ، ملی و بین المللی هرچه زودتر استقرار یابد و سامان دهی امر همکاریهای اطلاع رسانی را بر عهده گیرد .

۲ - در بودجه مراکز اطلاع رسانی بخشی نیز برای انجام امور مربوط به امانت بین کتابخانه‌های پیش بینی شود و تقسیم کار میان بخش ها و کارکنان با توجه به فعالیت در این زمینه به عنوان امری

جدی و ضروری صورت گیرد.

۳ - برای مراکزی که در امر همکاری و داد و ستد اطلاعاتی با سایر مراکز فعال مستند مزایایی در نظر گرفته شود و تسهیلات بیشتری در اختیار آنها قرار گیرد.

ضمناً پیشنهاد می شود پیمایشی در مقیاس مملکتی در بساره عوامل و ادارنده یا بازدارنده موثر در میزان داد و ستد اطلاعاتی مراکز اطلاع رسانی از طریق سایر مجراها - به جز مرکز اطلاعات و مدارک علمی - کشف شود و یافته‌های آن با یافته‌های بررسی حاضر مورد مقایسه قرار گیرد.

مآخذ

- 1-J.Fetterman, Resource Sharing in Libraries, ed.
by Allen Kent, New York: Dekker, 1974, P.7.
- 2-G.E Evans, Developing Libraries and Information
Collections, 2nd ed. Littleton: Libraries Unlimited,
1987, P.5.
- ۳ - حسن حسینی ، " بررسی وضعیت امانت بین کتابخانه‌های در ایران " (پایان نامه فوق لیسانس کتابداری ، دانشکده علوم تربیتی ، دانشگاه تهران ، ۱۳۵۶).
- ۴ - جبران خوانساری ، " بررسی نظرات کتابداران در باره همکاری بین کتابخانه‌ها " (پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری ، دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی ، دانشگاه علوم پزشکی ایران ، ۱۳۶۳).
- ۵ - هوشنگ ، زندی ، " بررسی نظرات مسئولین کتابخانه‌ها در باره تعاون و اشتراک منابع بین کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور " (پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری ، دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی ، دانشگاه علوم پزشکی ایران ، ۱۳۶۷).
- ۶ - محمدرضا داوورپناه ، " زمینه یابی ایجاد و شبکه انتقال متن مقالات در سیستم امانت بین کتابخانه‌های مرکزی و مراکز اسناد دانشگاههای کشور ، با استفاده از فاکسی مایل " (پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری ، دانشکده علوم انسانی ، دانشگاه تربیت مدرس ، ۱۳۷۲).
- ۷ - نیلوفر محقق ، " بررسی وضعیت مبادله اطلاعات و منابع میان کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران " (پایان نامه کارشناسی ارشد

کتابداری و اطلاع رسانی ، دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی ،
دانشگاه تهران ، ۱۳۷۴).

۸ - نرگس نشاط ، " بررسی وضعیت همکاری میان کتابخانه های
دانشگاهی و تخصصی در ایران " (پایان نامه کارشناسی ارشد
کتابداری و اطلاع رسانی ، دانشگاه آزاد اسلامی ، ۱۳۷۴).

9-L.L.Thompson & K.C.Horton,"A Union Catalog on
CD-ROM:Tool for Resource Sharing"Impact of
Technology on Resource Sharing,Vol.8,No,1,1992,
PP.5-22.

10-A.B.Kanamugire,"Impact of CD-ROM Database Searching
on Interlibrary Loans",Journal of Library Loan...
Vol.4,No.1,1993,PP.

۱۱ - لازم است در همین جا از سرکارخانم نرگس نشاط که زحمات
مراجعه مکرر به مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران و گردآوری
داده های خام موردنظر را تقبل کردند و به خوبی نیز از عهده
برآمدند قدردانی و سپاسگزاری شود.